

De Devereuxschaal voor Observatie van Pathologisch Gedrag als disciplinerend instrument

Ezra Bouman

S5796504

Masterthese Orthopedagogiek (PAMA5166)

Faculteit der Gedrags- en Maatschappijwetenschappen

Rijksuniversiteit Groningen

Eerste beoordelaar: Lourens van Haaften

Tweede beoordelaar: Niek Frans

1 juli 2024

Woordenaantal: 9650

Abstract

Title: The Devereux Scale for Observation of Pathological Behavior as a disciplining instrument.

This thesis is an analysis of a behavioral observation test using the theoretical perspective of Michel Foucault on the disciplining effects of knowledge. The test instrument analyzed is the Devereux Scale for Observation of Pathological Behavior (DOPG), introduced in the Netherlands and Belgium in 1983. This test, used by teachers, was served to systematically assess children's behavior as pathological or not and, to possibly refer them to special education based on the test results. The aim of this thesis is to gain insight into how this test functioned as a disciplinary instrument and thus to develop a new perspective on this test instrument. In the historiography about testing technologies, historians and philosophers, such as Foucault, have shown that such tests are not only scientific instruments, but also reflect social, cultural and political influences. Through qualitative historical research, inspired by Foucault's ideas, this thesis examined that although the DOPG aimed objectivity, the interpretations of observers remained crucial. The test quantified behavior, classified children and influenced their educational position, based on existing, reproduced social norms and values without further scientific substantiation. This research is an extension of the historiography surrounding testing technologies.

Samenvatting

Titel: De Devereuxschaal voor Observatie van Pathologisch Gedrag als disciplinerend instrument.

Deze scriptie is een analyse van een gedragsobservatietest met behulp van het theoretische perspectief van Michel Foucault over de disciplinerende effecten van kennis. Het testinstrument dat is geanalyseerd is de in 1983 in Nederland en België geïntroduceerde Devereuxschaal voor Observatie van Pathologisch Gedrag (DOPG). Deze test, gebruikt door leraren, diende om het gedrag van kinderen systematisch te beoordelen als wel of niet pathologisch en op basis van de testresultaten eventueel door te verwijzen naar speciaal onderwijs. Het doel van deze thesis is om inzicht te krijgen in hoe deze test functioneerde als disciplinerend instrument en zo een nieuw perspectief op dit testinstrument te ontwikkelen. In de historiografie rondom testtechnologieën hebben historici en filosofen, zoals Foucault, aangetoond dat dergelijke testen niet alleen wetenschappelijke instrumenten zijn, maar ook sociale, culturele en politieke invloeden weerspiegelen. Middels kwalitatief historisch onderzoek, geïnspireerd op de denkbeelden van Foucault, is in deze thesis onderzocht dat hoewel de DOPG streefde naar objectiviteit, de interpretaties van observatoren cruciaal bleven. De test kwantificeerde gedrag, classificeerde kinderen en beïnvloedde hun onderwijspositie, op basis van bestaande, gereproduceerde sociale normen en waarden zonder verdere wetenschappelijke onderbouwing. Dit onderzoek is een uitbreiding van de historiografie rondom testtechnologieën.

Inhoudsopgave

Inhoudsopgave

1. inleiding.....	4
2. Theoretisch kader	8
3. Methodologie	11
3.1 Onderzoeksonwerp	11
3.2 Bronnenselectie	11
3.3 Het proces van analyseren	12
4. De rationale achter de totstandkoming van de DOPG	13
5. De micro-politiek van de DOPG	15
6. Sociale normen en waarden als basis voor de DOPG	19
Conclusie	24
Literatuur	27

1. inleiding

In 1983 werd de Devereuxschaal voor Observatie van Pathologisch Gedrag (afkorting: DOPG) in Nederland en België geïntroduceerd.¹ Dit was een testinstrument dat pathologisch gedrag bij kinderen kon onderkennen en beschrijven. De test was met name ontwikkeld om gebruikt te worden in het onderwijs. Het doel van de test was om aan de hand van observatiepunten het gedrag van een kind in de klas op systematische wijze te beoordelen. De resultaten van de test konden worden ingezet om keuzes te maken over het verloop van de schoolgang van een kind. Er kon bijvoorbeeld aan de hand van de resultaten van de test worden geconstateerd dat een leerling van regulier onderwijs naar speciaal onderwijs moest doorstromen. Ook konden de testresultaten een aanleiding zijn voor een verder diagnostisch onderzoek. Kort gezegd was deze test een middel om het gedrag van kinderen te categoriseren als wel of niet pathologisch.

De introductie van de Devereuxschaal voor Observatie van Pathologisch gedrag, maakte onderdeel uit van een breder sociaal proces, waarin op steeds grotere schaal testtechnologie werd ontwikkeld en ingezet om mensen te classificeren. Testen, zoals IQ-testen en psychometrische onderzoeken, werden ingezet als gestructureerde en systematische methoden om op grote schaal informatie te verzamelen. De resultaten van deze testen boden inzicht in vaardigheden, gezondheidsgerelateerde aspecten, of gedrag van de geteste individuen. Deze gegevens konden vervolgens gebruikt worden in specifieke contexten zoals de gezondheidszorg voor ziektebestrijding, of in het onderwijs voor het opsporen van gedrags- of leerproblemen, met als doel de schoolgang te verbeteren.

De opkomst van testtechnologieën heeft geleid tot een debat in de historiografie over de invloed van testen op de maatschappij. Waar in het klassieke wetenschapsbeeld de ontwikkeling van deze testen vooral werd gezien als een intern gedreven proces van wetenschappelijke vooruitgang, hebben wetenschappers en filosofen laten zien dat de vraag naar deze testen vaak voortkwam uit belangen van diverse partijen (Sismondo, 2010). Testen in (gedrags)wetenschap en technologie was niet alleen een technische procedure, maar diep ingebed in sociale, culturele en politieke contexten en kon een weerspiegeling zijn van bredere maatschappelijke waarden en prioriteiten (Sismondo, 2010).

Verschillende historici hebben onderzocht hoe test praktijken zich ontwikkelden binnen de bredere maatschappelijke en sociaaleconomische context. De meeste aandacht ging daarbij in eerste instantie uit naar het fenomeen van IQ testen. Annette Mülberger beschreef bijvoorbeeld in detail de ontwikkeling van IQ-testen in verschillende historische contexten. Ze beschreef onder meer de duale werking van intelligentie testen die enerzijds bestond uit het weergeven van de intelligentie van de geteste persoon en anderzijds uit het vormen van een manier om sociale controleren uit te oefenen (Mülberger, 2020). Mülberger belichtte in een artikel de ethische kwestie rondom het gebruik van intelligentietesten, gezien

¹ADNG B086. Verriest, M. & Vanderbeke, G. (1983). De devereuxschaal voor Observatie van Pathologisch Gedrag. P.

intelligentie testen dus niet alleen dienden als feitelijke weergave van een gegeven, maar ook als middel om geteste personen in te classificeren.

Canales en Polenghi beschreven hoe de praktijk van testen moest worden gezien in relatie tot de opkomst van nieuwe professies en disciplines. Ze schreven over de opkomst van psychometrische testen als een alliantie tussen psychiaters en psychologen aan de ene kant en beheerders van het onderwijssysteem aan de andere kant (Canales & Polenghi, 2019). Canales en Polenghi beschreven dat het classificeren van kinderen gepaard ging met de opkomst van nieuwe ontwikkelingen en technologieën op het gebied van onderwijs en dat deze technologieën ingezet konden worden wanneer kinderen in een bepaalde classificatie vielen. De verschillende belanghebbenden (psychiaters, psychologen, het onderwijssysteem) maakten gebruik van hun kennis en macht om kinderen te classificeren en zo de opkomst van de nieuwe onderwijstechnologieën vorm te geven. Hiermee toonden Canales en Polenghi, evenals Mülberger, de diepere belangen achter het classificeren van kinderen die niet in de feitelijke weergave ervan werden blootgegeven.

Ook Martin Lawn beschreef de test praktijk als verweven met sociale, economische en politieke processen. De functie van testen was vaak niet eenduidig het vaststellen van de eigenschappen van een individu, maar een samenspel van factoren en belangen. Lawn schreef in een artikel over de rol van testen in het onderwijs en welke gevolgen op het gebied van hiërarchie hierbij kwamen kijken. Hij kaartte aan dat testen niet alleen als doel hadden een waarheid te onthullen over de geteste persoon, maar ook middelen werden in sociale en bureaucratische processen om schoolsystemen bestuurlijk te maken (Lawn, 2020). De testen genereerden data en informatie over schoolprestaties in verschillende regio's. Over de Nederlandse context schreef Nelleke Bakker hoe testen een cruciale rol speelden in de expansie van het speciaal onderwijs. De opkomst van psychometrische testen opende nieuwe mogelijkheden voor het vaststellen leerproblemen en het sorteren van kinderen voor overplaatsing naar het speciaal onderwijs (Bakker, 2015).

De bovengenoemde historici hebben zich met name gericht op hoe de opkomst van testpraktijken verweven was met andere maatschappelijke en sociaaleconomische processen. Andere historici hebben zich gericht op de rol van psychometrische testen in het creëren van nieuwe labels, classificaties en identiteiten. In deze literatuur werd gesproken over psychometrische testen als 'technologies of the self' (Sysling, 2022). Verschillende auteurs hebben getoond hoe psychometrische testen nieuwe vormen van waarheid spraken over geteste personen en hoe dit het zelf begrip van personen vorm gaf. Maarten Derksen werkte uit hoe verschillende psychologische testen een disciplinerende functie hadden. Hij toonde hoe de procedures van het testen, en het complexe machtsveld waarin test-technologie werd toegepast, te zien zijn als disciplinerende mechanismen die excessieve subjectiviteit teweeg brachten (Derksen, 2001). Derksen schreef dat hoewel de handleidingen bedoeld waren om objectieve en meetbare resultaten te verkrijgen, ze ook het gedrag van de geteste persoon konden beïnvloeden en reguleren.

Nelleke Bakker schreef over de toename van diagnoses als ADHD en de toename van speciale zorg voor kinderen mede door de betrokkenheid van professionals en wetenschappers (Bakker, 2016). De toename van diagnoses met betrekking tot gedragsproblemen werd ook door Milou Smit opgemerkt en beschreven. Zij schreef over hoe conceptualisering van gedragsproblemen een verschuiving doormaakte, waardoor er steeds sneller gesproken werd over een 'ziekte' wanneer een kind storend gedrag vertoonde (Smit, 2023).

Dit onderzoek levert een bijdrage aan de zojuist beschreven historiografie over testen, met name over de opkomst hiervan in Nederland en België. In deze thesis staat de DOPG als disciplinerende technologie centraal. De testpraktijk van de DOPG is in bredere maatschappelijke en sociaaleconomische context geplaatst en er is inzicht verkregen in hoe deze test bijdroeg aan classificatie en disciplineren van kinderen. Voor het theoretisch kader van de analyse is inspiratie gehaald uit het werk van Michel Foucault, die in de twintigste eeuw veel heeft geschreven over onder andere de relatie tussen kennis en macht. Foucault betoogde dat de groei van medische, industriële, economische, en psychologische kennis leidde tot nieuwe methoden om de maatschappij te ordenen en te disciplineren. Hij richtte zich op de manier waarop moderne samenlevingen door middel van vernieuwingen in instituties, zoals in psychiatrische inrichtingen, gevangenissen en scholen, instrumenten ontwikkelden om mensen te disciplineren. Zijn perspectief nodigde uit voor een analyse van wat hij noemde micro-politiek – de kleinschalige interventies die gebruikt werden om het gedrag van populaties te reguleren. Zo spoorde Foucaults werk het aan om op een andere manier naar testtechnologieën te kijken. Ten eerste om te onderzoeken hoe testen uitdrukking geven aan bepaalde belangen en waarden en daarnaast om kleine details en de micro-politiek van het disciplinerende effect van testen bloot te leggen (Foucault, 2013 (1978-1979)).

Foucault introduceerde het concept 'pouvoir-savoir' (macht-kennis), waarmee hij de wederzijdse beïnvloeding van kennis en macht bedoelde. Volgens Foucault leidde de groei van kennis tot de opkomst van een nieuwe vorm van macht, die niet hiërarchisch of top-down is, maar relationeel. Deze macht was verweven met objectiverende kennis die personen en populaties disciplineerde. De ontwikkeling van medisch verantwoorde interventies maakte het mogelijk om het biologische en sociale leven op grote schaal te reguleren door een samenspel van kennis en institutionele structuren (Foucault, 2013 (1978-1979)).

Het werk van eerder genoemde onderzoekers als onder andere Maarten Derksen, Fenneke Sysling, Martin Lawn en Nelleke Bakker heeft geïnspireerd om bij te dragen aan de historiografie van testtechnologieën door de disciplinerende functies van een testtechnologie, de DOPG, te begrijpen en het werk van Foucault biedt hiervoor een uitstekend kader. Er is met name voor de DOPG gekozen, omdat er relatief weinig onderzoek gedaan is naar gedragstesten vanuit het onderwijs in Nederland en België. Het analyseren van de test kan inzicht bieden in sterke punten en beperkingen en bekijkt de test vanuit een bredere context, wat nuttig kan zijn voor onder andere klinici, onderzoekers of beleidsmakers en wat bijdraagt aan het wetenschappelijk debat rondom de invloed van testen op de maatschappij.

Om de test als disciplinerend instrument te onderzoeken, zijn op basis van Foucaults werk een drietal onderzoeksvragen ontwikkeld. Zo is allereerst de ontwikkeling van de test in bredere sociale context geplaatst door te achterhalen welke motieven en belangen achter de totstandkoming van de test schuilgingen. Dit is gedaan door onder andere de onderzoeksvraag: “Welke rationale zat er achter de ontwikkeling van de DOPG, en welke economische, politieke en maatschappelijke ontwikkelingen kwamen daarin tot uitdrukking?” te beantwoorden. Een vraag waarvan het antwoord helpt bij het analyseren van de DOPG als disciplinerend instrument door inzicht te geven in de motieven en doelstellingen van de makers. Het onderzoekt hoe economische factoren de noodzaak voor snelle en gestandaardiseerde diagnostische instrumenten invloed kunnen hebben op de rationale achter de test. Politieke en maatschappelijke invloeden worden belicht om te begrijpen waarom er vraag was naar een instrument dat gedragingen als pathologisch classificeerde.

Vervolgens maakt de vraag “Hoe werkt de DOPG als een politiek en disciplinerend instrument in het pathologiseren van gedrag van een kind? Welke procedures werden er gevolgd en wat voor materiaal was daarbij betrokken?” onderdeel uit van de analyse van de DOPG. Deze vraag maakt inzichtelijk hoe het proces van kwantificeren en scoren bij de DOPG verloopt en op welke wijze de DOPG ontwikkeld is. Dit draagt bij het inzichtelijk maken van hoe instellingen zoals scholen macht kunnen uitoefenen door middel van kennis en classificatie aan de hand van de DOPG. Foucaults opvattingen over de werking van een ‘dispositif’ en micro-politiek zal hierbij zeer nuttig zijn.

Tenslotte is in dit onderzoek de vraag “Op basis van welke normen werd het gedrag van kinderen met de DOPG geclassificeerd en gepathologiseerd?” beantwoord. Deze vraag helpt te zien hoe de schaal bijdraagt aan de conceptualisering van gedrag binnen bredere disciplinerende praktijken. Door deze vraag te beantwoorden kan de DOPG niet alleen als diagnostisch, maar ook als een middel van sociale controle en disciplineren worden gezien. Hierbij zullen Foucaults opvattingen over “normalisatie” reeds van pas komen.

Deze thesis is opgebouwd in een aantal hoofdstukken, waarvan het eerste hoofdstuk een theoretisch kader is waarin het raamwerk van de analyse, de denkwijze van Foucault, wordt toegelicht. Vervolgens is in de methodologie uitgewerkt op welke wijze het onderzoek was uitgevoerd, op welke manier er data is verkregen en hoe deze data heeft gezorgd voor het kunnen beantwoorden van de onderzoeksvragen. De analyse van de test is onderverdeeld in drie hoofdstukken die elk een onderzoeksvraag beantwoorden. Allereerst is in hoofdstuk drie ingegaan op de rationale achter het tot stand komen van de test. In hoofdstuk vier is de werking van de test beschreven door het proces van kwantificeren en scoren en het en in hoofdstuk vijf zijn de gedragsfactoren waaruit de test bestaat geanalyseerd en zijn de sociale normen en waarden onderliggend aan deze observatiepunten blootgelegd. Na het theoretisch kader, de methodologie en de analyse van de test, volgt de conclusie, waar de meest essentiële elementen van het onderzoek zijn samengekomen en gereflecteerd is op implicaties en beperkingen van het onderzoek.

2. Theoretisch kader

Om Foucaults werk als kader te gebruiken voor de analyse van de DOPG, is het van belang om zijn visie op de disciplinerende werking van instituten, organisaties en structuren in de maatschappij en het overkoepelende thema 'macht' weer te geven. Foucault heeft nooit een eenduidige definitie van macht gegeven, hij benadrukte in plaats daarvan de veelzijdigheid en complexiteit van macht. Macht werd door Foucault gezien als een dynamisch, relationeel, en contextueel fenomeen dat voortdurend in beweging was en op verschillende manieren werd beschreven binnen verschillende sociale praktijken en discoursen (Foucault, 1975). Het klassieke beeld van macht is dat het een soort bezit is waarover een persoon, organisatie of groep mensen beschikte. In plaats daarvan zag Foucault macht als interactie en iets wat nauwelijks zichtbaar was. Foucault schreef dan ook in zijn werk 'La Volonté de Savoir' (1976) dat macht te vergelijken was met zwaartekracht. Beide onzichtbare krachten, zwaartekracht in de fysische wereld, macht in de sociale wereld. Foucault benoemde dat er in de klassieke tijd sprake was van soevereine macht. Deze vorm van macht werd omschreven als "het recht om leven te nemen en te laten leven". Het is dus een vorm van macht waarbij er beslist mocht worden over leven en dood. Er was bij soevereine macht sprake van een machthebber die regeerde en gezag had over anderen zonder zich hiervoor te hoeven verantwoorden. Soevereine macht was een vorm van negatieve of repressieve macht. Repressieve of negatieve macht was een machtsvorm waarbij door de machthebber werd bepaald wat wel en niet mag en er was bij deze machtsvorm sprake van onderdrukking door (dreiging van) geweld. In zijn werk stelde Foucault dat rond de achttiende eeuw een nieuwe relatieve vorm van machtsuitdrukking ontstond, namelijk: disciplinerende macht. Bij deze machtsvorm was er sprake van het disciplineren en dresser van mensen. Dit disciplineren kon verlopen door vanuit disciplinerende instanties, zoals: scholen, kazernes en (psychiatrische) ziekenhuizen. Zo'n disciplinerende instantie noemde Foucault een 'dispositif'. Met dispositif bedoelde hij het geheel aan dingen, attributen, ideeën, taal, dat in zijn totaliteit een mechanisme voor machtsuitoefening diende (Foucault, 1979).

Foucault zag een duidelijke samenhang tussen kennis en macht en omschreef hij hoe macht en kennis door verschillende elementen georganiseerd en toegepast werd in de samenleving. Foucault noemde dit 'pouvoir-savoir', waarmee hij doelde op hoe de groei van medische, industriële, economische en psychologische kennis leidde tot nieuwe apparaten en methoden om de maatschappij te structureren en te ordenen. De opkomst van onder andere nieuwe wetenschappelijk verantwoorde interventies maakte dat het biologische en sociale leven, op grote schaal, door een samenspel van kennis en institutionele structuren kon worden gereguleerd. Foucault zei hierover dat vanaf de achttiende eeuw de moderne westerse wereld het menselijke leven, en de mechanismen die hier onderdeel van uitmaken, zag als subject voor politieke en economische strategieën. Foucault zag dit als een relatieve en disciplinerende vorm van macht. Een subject was, in deze context, volgens Foucault, iets of iemand die het onderwerp was van machtsuitoefening door de disciplinerende werking van (toevallige) machtsstructuren of fenomenen uit de maatschappij (Foucault, 1979). Foucault focuste zich dus niet per se op grote machtsstructuren zoals de

staat of de wet, maar keek naar de manier waarop macht zich manifesteerde en functioneerde in de subtiele, alledaagse en vaak onzichtbare en toevallige aspecten van het sociale leven. Dit noemde Foucault “micro-politiek” (Foucault, 1979).

Over de disciplinerende werking van toevallige, en vaak onzichtbare, machtsstructuren schreef Foucault: “Er zijn vormen van onderdrukking en heersen die onzichtbaar worden – het nieuwe normaal”. Foucault beschreef dat macht tot uiting kon komen door het bestaan van een norm, een standaard, waaraan mensen ‘willen’ voldoen en noemde dit ‘normalisatie’. Foucaults ideeën over normalisatie waren onder andere geïnspireerd op het werk van Canguilhem, die schreef over hoe normaal en pathologisch een complexe en dynamische interactie is tussen gezondheid en ziekte (Canguilhem, 1966). Normalisatie was volgens Foucault een proces waarbij de onderliggende machtsstructuur was geïnternaliseerd door de mens, wat inhield dat gedragingen in stand konden worden gehouden door het individu zelf. Deze norm legde een bepaalde levenswijze op zonder dat een machthebber direct zegt dat dat moet. Hierbij was er sprake van een dynamiek die het individu oversteeg. De norm werd niet bewust door een individu gecreëerd, maar ontstond door onbewuste, toevallige structuren in de maatschappij. Het niet voldoen aan de norm was abnormaal en om te voorkomen abnormaal te zijn, werd gedrag vertoond dat paste binnen de norm. Zo werd de norm door het individu geïnternaliseerd, omdat het individu zichzelf aan de norm liet houden. De internalisering van macht beschreef Foucault ook wanneer hij sprak over ‘conduct of conduct’. Hiermee bedoelde Foucault een subtiele manier van machtsuitoefening door middel van gedragsregels die autonomie, zelfbeeld en zelfregulatie leken te stimuleren. Het gebruik van kennis om macht uit te oefenen was ook terug te zien in het proces van normalisatie, bijvoorbeeld in de toepassing van statistiek in de gedragswetenschappen. Foucault doelde op onder andere het gebruik een ‘normale verdeling’ waarbij er een continue vergelijking werd gemaakt tussen mensen en relatieve data een vaststaand gegeven werd. Statistische instrumenten waren gebaseerd op kennis en produceerden vervolgens nieuwe waarheden over de bevolking. Dit versterkte machtsstructuren of hield ze in stand.

Foucaults denkbeeld over macht biedt een kader om te analyseren hoe maatschappelijke elementen samenwerken om sociale normen, gedragingen en structuren te produceren en in stand te houden. Dit maakt het een krachtig concept voor de kritische analyse van een testinstrument. Bij de analyse van de DOPG als disciplinerend instrument zijn verschillende concepten van Michel Foucault van belang. Zo wordt bij het analyseren van de DOPG gekeken naar de manier waarop individuen worden gedisciplineerd en getraind door institutionele praktijken (de school) en disciplinerende mechanismen (de DOPG) door normen vast te stellen en individuen te beoordelen op basis van hun naleving van deze normen. Daarnaast wordt er gekeken naar het concept normalisatie, dus naar hoe de test normen vaststelde en individuen beoordeelde op basis van deze normen. De relatie tussen kennis en macht is belangrijk, er wordt gekeken naar hoe de test kennis over individuen produceert en deze kennis gebruikt om macht uit te oefenen door individuen te classificeren, te vergelijken en te controleren. Ook wordt er gekeken naar hoe de test kennis gebruikt als wetenschappelijke onderbouwing voor het uitoefenen van macht. Daarnaast is het concept

micro-politiek een belangrijk aspect van de analyse van de DOPG, dus zal er worden gekeken naar de subtiele en onzichtbare manier waarop de test macht uitoefent.

3. Methodologie

3.1 Onderzoeksontwerp

Om antwoord te geven op de onderzoeksvragen is er kwalitatief, historisch onderzoek gedaan (Schrag, Zachary, 2021). De methodologie van het onderzoek is geïnspireerd op een eerder verschenen artikel van Maarten Derksen (2002). Hij had aan de hand van handleidingen van testen een Foucaultiaanse analyse gemaakt van de disciplinerende kracht van psychometrische testen. Het doel van een Foucaultiaanse analyse is niet een poging tot het geven van een volledig overzicht van een historisch fenomeen, vanuit een objectieve positie. Volgens Foucault zijn dergelijke pretenties gebaseerd op een zelfoverschatting van de historicus. In plaats van een enkele, universele geschiedenis, pleitte Foucault voor het erkennen van een pluraliteit van geschiedenissen. Dit betekende het erkennen van verschillende vormen van kennis, praktijken en machtssystemen die naast elkaar bestonden en elkaar beïnvloedden. Door te focussen op meerdere geschiedenissen, kon de diversiteit en complexiteit van menselijke ervaringen beter worden begrepen. Met dit onderzoek is voortgebouwd op dat idee. De thesis pretendeert niet een overzicht te geven van de historische ontwikkeling van een test, maar maakt gebruik van enkele objecten uit het verleden om inzicht te krijgen in de hoe de test functioneerde als disciplinerend instrument en zo een nieuw perspectief op dat verleden te ontwikkelen.

Voor dit onderzoek is gebruik gemaakt van de handleiding van de originele bron om de boven gestelde vragen te beantwoorden. De test inclusief de handleiding was de primaire bron, verkregen in oktober 2024 uit het Archive and Documentation center for Dutch Behavioral Sciences (ADNG) te Groningen. Het is een archiefonderzoek, dus er was gebruik gemaakt van bestaande documenten als data en er is ingegaan op historische trends en er inzicht is verkregen in institutionele praktijken (Saunders, Lewis & Thornhill, 2015).

3.2 Bronnenselectie

De eerste bronnen die zijn verzameld voor dit onderzoek zijn verkregen in sessies met medestudenten en de begeleidende docent van het onderzoek waarin literatuur werd besproken over testen in historisch sociologische context. Deze sessies hebben bijgedragen aan het begrijpen van het debat rondom (psychologische)testen en de invloed hiervan op mens en maatschappij. Deze literatuur is op een gezamenlijke schijf bewaard zodat het op latere momenten gebruikt kon worden voor de analyse. De test die in dit onderzoek geanalyseerd is, is verkregen uit het eerder genoemde archief en documentatiecentrum van Nederlandse gedragswetenschappen. Hier was een groot aantal orthopedagogische testinstrumenten te vinden. Tijdens het doorzoeken van de ladekasten viel het oog op de Devereuxschaal voor Observatie van Pathologisch Gedrag. De interesse voor een test die gedrag in de klas meetbaar maakte was direct aanwezig en vanuit deze interesse is de keuze gemaakt om deze test te analyseren. Het test materiaal bevatte een handleiding, vragenlijsten en toelichting op het gebruik van de

test. Het volledige materiaal is op foto vastgelegd, zodat het originele materiaal veilig in het archief kon blijven. Het testmateriaal is gebruikt om de onderzoeksvragen te beantwoorden.

3.3 Het proces van analyseren

Het analyseren van het testmateriaal is gedaan aan de hand van een deep reading van het bronnenmateriaal. Daarnaast hebben er sessies met twee medestudenten en desos begeleidende docent van het onderzoek plaatsgevonden. Tijdens deze sessies werden bevindingen, analyses en interpretaties over de verschillende testen gedeeld. Gedurende het proces van analyseren is de koers van het onderzoek aan aantal keren gewijzigd. Tijdens het analyseren van de test kwamen al snel de denkbeelden van Michel Foucault naar voren als relevant kader voor de analyse van dit testmateriaal.

De onderzoeksvragen zijn gedurende het proces van analyseren ook een aantal keren aangepast. Waar eerst gekeken werd naar één overkoepelende hoofdvraag gericht op de totstandkoming van de DOPG, werd dit steeds gedetailleerder weggezet in meerdere onderzoeksvragen die aan de hand van het testmateriaal konden worden beantwoord.

Voor het beantwoorden van de vraag “Welke rationale zat er achter de ontwikkeling van de DOPG, en welke economische, politieke en maatschappelijke ontwikkelingen kwamen daarin tot uitdrukking?” zijn de handleiding van de test geraadpleegd. De handleiding bevatte tal van aanwijzingen voor de rationale achter de test, en een beschrijving van hoe de test tot stand is gekomen, aan de hand van deze informatie kon de eerste vraag worden beantwoord.

Om de vraag “Hoe werkt de DOPG als een disciplinerend instrument in het pathologiseren van gedrag van een kind? Welke procedures werden er gevolgd, wat voor materiaal was daarbij betrokken?” te beantwoorden, is gebruik gemaakt van de test zelf. Vanuit de handleiding werd onderzocht uit welke materialen de test bestaat en wat er nodig was om de test af te nemen, zodat de procedures inzichtelijk werden gemaakt. Daarnaast is de wijze waarop de afname van de test volgens de handleiding verliep geanalyseerd. In de handleiding hadden de makers van de test de aanleiding voor het ontwikkelen van de test en de mogelijkheden waarop de test gebruikt kan worden. Deze informatie droeg bij aan het beantwoorden van deze vraag.

Om de vraag “Op basis van welke normen werd het gedrag van kinderen met de DOPG geclassificeerd en gepathologiseerd?” te beantwoorden, werd de test zelf, die bestond uit zestig observatiepunten en dertien gedragsfactoren, geanalyseerd.

Om de test binnen de historische context te plaatsen is gebruik gemaakt van secundaire literatuur en de beschikbare literatuur over de geschiedenis van test praktijken, zoals beschreven door de eerder genoemde auteurs Canales & Polenghi, Mülberger, Derksen, Lawn, Mülberger en Bakker.

4. De rationale achter de totstandkoming van de DOPG

In 1983 is de Devereuxschaal voor Observatie van Pathologisch Gedrag geïntroduceerd in Nederland en België door het Stedelijk Psycho-Medisch-Sociaal Centrum (hierna: PMS-Centrum) in Mechelen. De test die door het PMS-Centrum geïntroduceerd werd, was een vertaalde en bewerkte versie van het originele testinstrument dat bijna twintig jaar eerder in Amerika was uitgebracht. Deze originele versie van de DOPG was in 1966 uitgebracht door de Devereux Foundation en heette de Devereux Child Behavior Scale. De Devereux Foundation was een Amerikaanse, onafhankelijke non-profit stichting die programma's en diensten ontwikkelde en aanbood gericht op jeugdigen. De Devereux stichting is in 1912 opgericht door onderwijzeres Helena Devereux. De stichting begon thuis bij Helena als een kleinschalige onderwijsvoorziening voor 'buitengewone' kinderen en groeide uit tot een stichting met vestigingen door heel Amerika (Devereux Foundation, z.d.).

De introductie van de vertaalde en bewerkte van de test is uitgevoerd door een duo bestaande uit een directeur en tevens doctorandus en een psycho medisch consulent verbonden aan het PMS-Centrum. Het doel van het PMS-Centrum was, om bij te dragen aan het welzijn van kinderen door specialistische zorg aan kinderen en jeugdigen met gedragsproblemen of (geestelijke) gezondheidsklachten te bieden. Om bij te dragen aan het welzijn van jeugdigen en kinderen, werkte het PMS-Centrum nauw samen met scholen door hen onder andere te voorzien van adviezen en door interventies uit te zetten en uit te voeren. De samenwerking met scholen had onder andere als doel om psychische-, lichamelijke- en gedragsproblemen bij jeugdigen en kinderen vroegtijdig te signaleren en aan te pakken. In het testmateriaal stond vermeld dat het signaleren van gedragsproblemen een belangrijk onderdeel was van het al dan niet verwijzen van een leerling naar het speciaal onderwijs, maar dat er een wetenschappelijk verantwoord instrument dat deze gedragsproblemen kon onderkennen, ontbrak. Om die reden, zo stond vermeld in het testmateriaal, is de DOPG geïntroduceerd in Nederland en België.

Deze introductie was niet los te zien van een aantal maatschappelijke ontwikkelingen die plaatsvonden ten tijden van de introductie. In de jaren na de Tweede Wereldoorlog, was er een aanzienlijke groei in het aantal kinderen dat speciale onderwijsbehoefte had en werd geclassificeerd als zwakbegaafd of abnormaal. Dit was onder andere te wijten aan veranderende sociale normen en de toename van herkenning en diagnose van leerproblemen (Bakker, 2015). Naast de toename van gediagnosticeerde leerproblemen groeide de socialistische overtuigingen dat kinderen gelijke kansen verdienden in het onderwijs en dat belemmeringen op het gebied van onderwijssucces moesten worden weggenomen. Dat betekende dat er steeds meer onderwijs op maat werd aangeboden en het speciaal onderwijs een groei doormaakte.

Rond de jaren 80 werd er naast leerproblemen, steeds meer gekeken naar ook gedragsproblematiek onder kinderen op school. Veranderingen in opvattingen over intelligentie en normaliteit zijn van grote invloed geweest op de ontwikkeling van het speciaal onderwijs (Bakker, 2015). Door de veranderingen in

normalisatie nam het aantal leerlingen dat gedrag vertoonde dat niet strookte met de norm toe en kwam er steeds meer behoefte vanuit reguliere scholen om deze leerlingen naar het speciaal onderwijs te verwijzen.

Het werd dus steeds duidelijker dat afwijkend gedrag, niet goed paste binnen het reguliere onderwijs. Dit soort gedrag kon leerprocessen verstoren, waardoor er een maatschappelijke druk ontstond om deze kinderen uit het reguliere onderwijs te halen en hen onder te brengen in speciaal onderwijs. De motivatie achter dit streven was enerzijds pedagogisch, vanuit de zorg naar het bieden van passende ondersteuning voor het afwijkende kind. Anderzijds was de motivatie achter dit streven een bewerkstelling van economische groei. Onderwijs begon namelijk steeds meer te worden gezien als een cruciale factor voor economische vooruitgang. Door kinderen met bijzondere behoeften apart te onderwijzen, hoopte men niet alleen de onderwijskwaliteit voor alle leerlingen te verbeteren, maar ook het potentieel van elk individu maximaal te benutten. Dit streven naar efficiëntie en maximale benutting van menselijk kapitaal weerspiegelde de bredere maatschappelijke en economische prioriteiten van de tijd. Gedragstesten, zoals de DOPG, konden bijdragen aan het maximaliseren van efficiëntie in het onderwijs. De test gaf namelijk een wetenschappelijke basis voor het identificeren van kinderen die mogelijk het klasklimaat zouden verstoren. Door gedrag te kwantificeren en te categoriseren werd een basis gecreëerd voor onderwijzers om beslissingen te nemen die gericht zijn op het waarborgen van een functioneel klasklimaat en het verbeteren van de schoolgang van leerlingen. Dit is dus niet alleen een ontwikkeling om kinderen in een passende onderwijsbehoefte te voorzien, maar ook een manier om de reguliere scholen te beschermen voor kinderen met afwijkend en storend gedrag. De vraag naar betrouwbare testinstrumenten om op een wetenschappelijk verantwoorde manier te kunnen bepalen welke kinderen baat zouden hebben bij speciaal onderwijs en welke niet nam dus toe. Dergelijke instrumenten konden de effectiviteit van het onderwijs verhogen door ervoor te zorgen dat de kinderen die het lesklimaat in het reguliere onderwijs verstoorden, verwezen konden worden naar speciaal onderwijs.

5. De micro-politiek van de DOPG

In dit hoofdstuk is de manier waarop macht zich manifesteerde en functioneerde via de DOPG onderzocht. De DOPG was bedoeld om af te nemen op school. De observant van de test was dan de leraar of lerares van de betreffende leerling. Voor het afnemen van de test was een strikte procedure voorgeschreven. De observatie moest minimaal een periode van veertien dagen bedragen en het registreren van de observaties moest direct na afname plaatsvinden om te voorkomen dat er later foute interpretaties invloed op de score zouden uitoefenen.² Het testmateriaal vermeldde dat de gedragingen die geobserveerd werden, direct waren te herleiden naar de gedragsfactoren. Volgens het testmateriaal zou de observator zo geen tijd verspillen aan het registreren van, volgens de DOPG, irrelevante gedragingen. Pathologisch gedrag werd dus enkel middels deze gedragsfactoren worden gemeten en andere vormen van afwijkend, en wellicht zorgelijk, gedrag die niet in de observatielijst waren weggezet konden niet worden meegenomen in de resultaten.

In het testmateriaal werd vermeld dat de observatiepunten scherp afgebakende, concreet gedefinieerde gedragsuitingen waren, waardoor bij deze observatiemethode objectiviteit zou worden gewaarborgd.³ De observator zou namelijk met behulp van de observatielijst niet zelf hoeven bepalen welke gedragingen als pathologisch beschouwd zouden moeten worden en hoefde ook niet te wachten tot een gedraging zich toevallig voordeed. Zo werd er dus gepoogd de rol van interpretatie door de observator zo veel mogelijk te elimineren. Daarnaast schreef de test voor dat de observant bij gebruik van het testinstrument geen observaties van anderen mee zou nemen. De observatielijst diende dus enkel te worden ingevuld naar aanleiding van de observaties van de betreffende observant, zonder te overleggen met anderen.

Ondanks dat in het testmateriaal werd gepleit dat er sprake was van een geobjectiveerde test, waarin de interpretatie van de observator werd geëlimineerd, kon het afnemen van de test onmogelijk zonder interpretatie en oordeel van de observator verlopen. De observatiepunten waaruit de test bestaat waren niet zodanig geconcretiseerd dat de ruimte voor interpretatie was weggelaten (zie hoofdstuk 6 voor analyse van gedragsfactoren en observatiepunten). De normen en waarden van de observator waren namelijk een bepalende factor bij het afnemen van de test, omdat de observator moest beoordelen of er bijvoorbeeld voldoende hygiëne was, of in hoeverre het kind te druk gedrag vertoonde. De observator kon niet overleggen met andere leerkrachten bij twijfel over interpretatie van de observatiepunten, want de observaties en meningen van anderen mochten niet worden meegenomen in het scoren. Zo zouden de testresultaten niet alleen een feitelijke weergave van het gedrag van het kind zijn geweest, maar ook deels een product van de overtuigingen van de observator. De geobjectiveerde test verving dus niet de machtspositie van de leraar in het klaslokaal, maar versterkte deze in zekere zin. De leraar had namelijk

²ADNG B086 Verriest, M. & Vanderbeke, G. (1983). De devereuxschaal voor Observatie van Pathologisch Gedrag. p.10

³Ibidem p.23

door deze test een nieuw instrument om een oordeel over de leerling op te baseren, dit maal met de bekrachtiging van een wetenschappelijk onderbouwd instrument.

Ook werd in het testmateriaal vermeld dat de observatie moest plaatsvinden in de “natuurlijke levensomstandigheden” van het kind.⁴ De constructeurs van de test gaven als reden hiervoor dat het kind zich hier spontaan gedroeg en zich liet zien zoals hij werkelijk was.⁵ In het specifieke geval van het PMS-Centrum waren de natuurlijke levensomstandigheden het klaslokaal, gezien de test zich richtte op het gedrag van kinderen in de klas. Vanuit het testmateriaal werd dus gepoogd dat het klaslokaal natuurlijke levensomstandigheden waren, terwijl het klaslokaal een door de mens gecreëerde setting was. In het klaslokaal was er sprake van een klassenindeling op basis van leeftijd en in sommige gevallen niveau en er was sprake van de disciplinerende rol van de leerkracht die kennis overbracht die vanuit overheidsinstanties gereguleerd werd.

Het testmateriaal pleitte een uitspraak te kunnen doen over de gedragingen van kinderen aan de hand van observaties, kinderen werden gemonitord op zichtbare gedragingen die afweken van de norm. Zoals uit eerder genoemde onderzoeken is voortgekomen, kon het afnemen van een test echter een duale werking hebben. Een (structureel) geobserveerd kind kon in de gaten krijgen dat hij geobserveerd werd en dit kon van invloed zijn geweest op het gedrag dat het kind vertoonde. Hierdoor kon het gevolg van de test niet alleen zijn dat er een uitkomst kwam over het daadwerkelijke gedrag van de leerling, maar ook dat de test het gedrag van de leerling creëerde. Hierom was het observeren in het klaslokaal niet een gegeven om te kunnen spreken over natuurlijke levensomstandigheden, omdat hier ook onnatuurlijke gedragingen konden plaatsvinden door het afnemen van de test. Het systematisch observeren kon dus opvallen bij het kind en diens gedrag hebben beïnvloed, wat zorgde voor een wisselwerking van invloed dat werd uitgeoefend tussen de leerling en het testinstrument. Zo zou het testinstrument dus niet alleen het gedrag van een kind hebben blootgelegd, maar ook kunnen hebben gecreëerd.

Om de test af te kunnen nemen, had de observator beschikking over de observatielijst bestaande uit alle 60 observatiepunten, de handleiding voor de test en schrijfgerei om de schaal aan te geven. De observatiepunten waren verdeeld over twee pagina's en de handleiding van de test bestond, inclusief bijlagen, uit 56 pagina's. De DOPG kon dus enkel met deze pagina's en een potlood of een pen worden afgenomen. Dit waren weinig benodigdheden en dit was goedkoop materiaal, wat maakte dat de aanschaf van vele en dure materialen niet een obstakel was voor het gebruik van deze test. Hierdoor was het instrument eenvoudig te gebruiken en kon het instrument zo invloed uitoefenen vanuit klaslokalen over heel Nederland en België.

Daarnaast was het, zo vermeldde de test, ook van belang dat er bij het afnemen van de test andere kinderen aanwezig waren ter vergelijking van het geobserveerde kind.⁶ De observator kon volgens het PMS-

⁴ADNG B086 Verriest, M. & Vanderbeke, G. (1983). De devereuxschaal voor Observatie van Pathologisch Gedrag. p. 23

⁵Ibidem p. 23

⁶Ibidem p. 24

Centrum twee of drie leerlingen tegelijk observeren. Op deze manier kon de observator het gedrag van het betreffende kind direct vergelijken met de andere kinderen en de eventuele afwijking opsporen. De test poogde met deze vergelijking ervoor te zorgen dat het gedrag van het kind beoordeeld werd vanuit de context waarin het kind zich bevond. Dit zou betekenen dat als er een kind werd geobserveerd in een klas waar veel drukke kinderen in zaten, het gedrag van het geobserveerde kind relatief minder druk werd beoordeeld dan in een klas vol rustige kinderen. Het gedrag van de klasgenoten en de dynamiek in de klas van het geobserveerde kind hadden op deze manier dus ook invloed op de beoordeling van het gedrag.

Het testmateriaal vermeldde hoe de DOPG gedrag kwantificeerbaar had gemaakt en pathologisch gedrag had geoperationaliseerd door het onder te verdelen in gedragsfactoren en deze gedragsfactoren te meten op basis van observatiepunten.⁷ De DOPG mat de aanwezigheid van een observatiepunt door deze aan te duiden met een cijfer. Voor de eerste 43 punten van de observatielijst gold dat er een cijfer op een schaal van 1-5 werd gegeven en voor de laatste 17 punten op een schaal van 1-8. Deze beoordelingsschaal was de Likert-type schaal (Drenth & Sijtsma, 2005). De scoring van de DOPG was ontworpen om een gestructureerde, kwantitatieve beoordeling van gedrag te bieden. De observant vulde de observaties van het gedrag van het kind over een bepaalde periode in. De cijfers vormden een score en deze score gaf inzicht in de al dan niet aanwezigheid van pathologisch gedrag bij het betreffende kind en een beschrijving van de hoedanigheid van het eventuele pathologische gedrag. Na het invullen van de schaal over de betreffende periode werden alle scores opgeteld om een totaalscore te verkrijgen. Deze totaalscore gaf een beschrijving van de aanwezigheid en frequentie van pathologisch gedrag. Zo bood de DOPG volgens het testmateriaal een gestructureerde, kwantitatieve methode om gedrag te beoordelen, waardoor complexe situaties gereduceerd konden worden tot één dimensie. De DOPG kwantificeerde gedrag door middel van een systematische aanpak met specifieke gedragsindicatoren. De beoordelaars vulden een vragenlijst in die verschillende gedragsitems omvat. Elk item op de schaal is bedoeld om bepaalde gedragskenmerken te meten die kunnen wijzen op emotionele, gedragsmatige, of ontwikkelingsproblemen. De kwantificering van gedrag via de DOPG stelde professionals in staat om gedragspatronen te identificeren. De frequentie van bepaalde gedragingen wordt gemeten en zo werden patronen herkend die mogelijk wezen op bredere psychologische of gedragsproblemen.

Naast dat het testmateriaal vermeldde hoe het proces van scoren aan de hand van observatiepunten verliep, vermeldde het testmateriaal ook hoe deze observatiepunten tot stand zijn gekomen. De observatiepunten en gedragsfactoren van de originele test waren in de eerste instantie getest op betrouwbaarheid door de test te laten afnemen bij een groep atypische kinderen en een groep "normale" kinderen thuis door ouders. De constructeurs vonden op basis van de uitkomst van deze proef dat een aantal gedragsfactoren en observatiepunten uit de originele test te veel op subjectieve waarnemingen berustten, waarna deze factoren en punten zijn geschrapt uit de bewerkte versie. Nadat er

⁷Ibidem p. 25 & 26

een aantal gedragsfactoren en observatiepunten verwijderd waren, is de test nogmaals afgenomen in een groep a-typische en “normale” kinderen om de scores van beide groepen te vergelijken en te bepalen hoe er vanuit de test gescoord kon worden. Deze data kon gemiddelden, standaarddeviaties en andere statistische gegevens berekenen. De verzamelde statistieken werden gebruikt om normatieve scores vast te stellen. Dit hield in dat scores werden omgezet in scores die makkelijker te interpreteren waren, in het geval van de DOPG in T-scores. Deze scores waren van belang omdat ze de scores van individuele kinderen direct vergelijkbaar maakten met die van hun leeftijdsgenoten in de normgroep. Normatieve, gekwantificeerde scores stelden leraren, en eventueel andere professionals, in staat om de testresultaten te interpreteren en te beslissen over mogelijke interventies.

De testresultaten vormden een uitspraak over het geobserveerde kind door het gedrag te bestempelen als wel of niet pathologisch. Vervolgens konden de resultaten worden gebruikt om keuzes met betrekking tot de schoolgang van het geobserveerde kind te maken. De uitkomst van de DOPG kon worden gebruikt om kinderen te verplaatsen naar het speciaal onderwijs. De DOPG had dus invloed op de plek van het kind in de maatschappij.

Ondanks de nadruk op objectiviteit en de strikte procedure, bleef interpretatie door de observator dus een onderdeel van de DOPG en werden de scores en resultaten beïnvloed door persoonlijke normen en waarden en de context waarin het geobserveerde kind zich bevond. De goedkope en eenvoudige wijze waarop het testinstrument gebruikt kon worden maakte dat de invloed van de test over klaslokalen in heel Nederland en België kon worden uitgeoefend. Het ‘objectieve’ karakter van de test werd gelegitimeerd door te kijken of de test in staat was om kinderen te classificeren als pathologisch op basis van observaties van docenten die ook zonder de test het gedrag van deze kinderen als pathologisch hadden geclassificeerd. De observatiepunten waren ontwikkeld op basis van normen die al bestaande sociale constructies waren. De test reproduceerde op deze manier al bestaande normen over wat normaal en niet normaal gedrag was, zonder verder wetenschappelijk onderzoek.

6. Sociale normen en waarden als basis voor de DOPG

In dit hoofdstuk is aan de hand van een analyse van de gedragsfactoren en observatiepunten van de test, onderzocht welke normen er met de test gesteld werden en wat als een ideaal “normaal” kind of als een afwijkend/ pathologisch kind beschouwd werd. Er is geanalyseerd welke onderliggende normen en belangen er in de test tot uitdrukking kwamen.

De eerste gedragsfactor was “Aleidbaarheid”.⁸ In het testmateriaal werd deze gedragsfactor beschreven als in hoeverre een kind in staat was om aandacht ergens aan te schenken en deze aandacht te behouden. Observatiepunten die deze gedragsfactor zouden meten, waren onder andere observatiepunt 35 “springt van ‘t één op ‘t ander, maakt geen enkele taak af” en observatiepunt 56 “Vlug afgeleid door wat anderen om hem heen doen”. Deze observatiepunten toonden dat er vanuit de DOPG belang werd gezien in het concentratievermogen van een kind. Kinderen die zich moeilijk konden concentreren en snel afgeleid raakten, kregen op deze observatiepunten een hoge score. Een onderliggende sociale waarde die hier weer uit gehaald kon worden, was productiviteit. Een kind dat niet of moeilijk afleidbaar was, beheerste over het vermogen om gefocust en gedisciplineerd te blijven en zo goede resultaten te behalen op niet alleen de lagere school maar ook de verdere schoolloopbaan. Op lange termijn zou dit voor de maatschappij kunnen hebben betekend dat een kind een hoogopgeleid beroep zou uitoefenen waarmee hij positief zou bijdragen aan de samenleving, wat ten tijden van de introductie van de test van groot belang was, gezien er grote opkomst was in de herwaardering en herpolitiserings van arbeid in die tijd.

Een volgende gedragsfactor was “emotioneel isolement”.⁹ In het testmateriaal werd dit beschreven als de mate waarop “sociale stimulatie” invloed had op het gedrag van het kind en in hoeverre het kind op deze stimuli reageerde. Observatiepunten die deze gedragsfactor zouden meten, waren onder andere observatiepunt 13 “lijkt volledig inactief of lethargisch”, observatiepunt 27 “staart voor zich uit” en observatiepunt 30 “ziet er ongelukkig en triestig uit; lacht moeilijk”. Een onderliggende sociale norm van reageren op sociale stimulatie, was het belang van sociale cohesie in een groep, klas of maatschappij. Het bijdragen aan de sociale cohesie is al decennia lang een sociale norm binnen maatschappijen. Ook kon reageren op sociale stimulatie ervoor zorgen dat kinderen minder in conflict met elkaar zouden komen en het bevorderde het klasklimaat waarin de kinderen school nuttigden. Een beter klasklimaat zorgde voor betere schoolprestaties.

Een gedragsfactor die vergelijkbaar was met de vorige gedragsfactor, was “sociaal isolement”.¹⁰ Deze factor werd in het testmateriaal omschreven als de mate van sociaal contact met leeftijdsgenoten. Observatiepunten die hieronder vielen, waren observatiepunt 52 “Sociaal geïsoleerd en teruggetrokken”, observatiepunt 55 “Verworpen of vermeden door andere kinderen” en observatiepunt 60 “Timide en verlegen (durft niets nieuws te doen). Deze gedragsfactor en bijbehorende observatiepunten waren hadden

⁸ADNG B086 Verriest, M. & Vanderbeke, G. (1983). De devereuxschaal voor Observatie van Pathologisch Gedrag. p. 28

⁹Ibidem p. 28

¹⁰Ibidem p. 28

als onderliggende sociale norm dat verbinding met de medemens onderdeel was van een gezonde leefstijl en dat het bijdroeg aan emotioneel welzijn. Deze gedragsfactor drukte de waarde aan verbondenheid uit, door gezondheidsbelang te zien in het hebben van interpersoonlijk contact en maatschappelijk belang te zien in een bevolking met een gezonde leefstijl.

Ook hadden fysieke eigenschappen een rol in de test. Zo was er de gedragsfactor “gebrekkige coördinatie & lichaamstonus”.¹¹ Deze gedragsfactor werd in het testmateriaal omschreven als de gesteldheid van spiertonus, spiersterkte en fysieke coördinatie. Observatiepunten die hoorden bij deze gedragsfactor waren onder andere observatiepunt 45 “stuntelig en onhandig qua bewegingen (gaan, lopen, springen)” en observatiepunt 49 “Onhandig met zijn vingers (bv. Knopen toedoen, kleine dingen opnemen). Een onderliggende sociale norm met betrekking tot deze gedragsfactor is het belang van lichamelijke gezondheid en een goed werkende motoriek onder kinderen. Motorische vaardigheden onder kinderen waren op basis van wetenschappelijk onderzoek in 1980 beter gesteld dan in 2020, maar ook destijds zette de overheid interventies in om dit te verbeteren gezien het maatschappelijk belang van een lichamenlijk gezonde en motorisch vaardige bevolking. Motorische vaardigheden werden gezien als belangrijke factor voor productiviteit van een inwoner en diens bijdrage aan de maatschappij.

Daarnaast was er de gedragsfactor “vuil en slordig eten”, wat in het testmateriaal werd beschreven als het ontbreken van ‘zuiverheidsnormen’.¹² Hieronder vielen onder andere observatiepunt 44 “Vuil en smoezelig bij het eten” en observatiepunt 48 “Slordig qua uiterlijk en bezittingen”. De woorden ‘vuil’, ‘smoezelig’ en ‘slordig’ lieten ruimte tot interpretatie over. Bij deze gedragsfactor werd dus een beroep gedaan op de normen met betrekking tot hygiëne van de observator, wat maakte dat ook deze gedragsfactor een afhankelijkheid had van de interpretatie en mening van de observator. De norm rondom hygiëne was onder andere te herleiden naar publieke gezondheid en de bescherming tegen (infectie) ziekte. Het hebben van een ‘goede’ hygiëne was van maatschappelijk belang, gezien het bij kon bijgedragen aan het voorkomen van bijvoorbeeld epidemieën. Als de hygiëne van een bevolking goed was, werd de verspreiding van een virus tegen gewerkt. Als de hygiëne slecht was en er een epidemie zou zijn uitgebroken, werden veel mensen besmet waarna ze hun beroep niet meer uit konden oefenen. Voor kinderen op school was het risico als hun hygiëne slecht was, dat ze een ziekte konden oplopen en schooldagen zouden missen.

Ook werd in de DOPG de gedragsfactor “niet reageren op prikkels” gebruikt om pathologisch gedrag te meten. In het testmateriaal werd dit omschreven als het reactieniveau op prikkels uit de omgeving.¹³ Hieronder vielen onder andere observatiepunt 7 “Reageert weinig of niet op pijn – zelfs als het veel pijn doet” en observatiepunt 51 “Niet emotioneel (Koud, toont zelden zijn gevoelens)”. Onderliggend aan deze gedragsfactor kon een behoefte om gevoelens van mentale en emotionele pijn te monitoren liggen. Het

¹¹Ibidem p. 28

¹²Ibidem p. 28

¹³ADNG B086 Verriest, M. & Vanderbeke, G. (1983). De devereuxschaal voor Observatie van Pathologisch Gedrag. p.

niet reageren op prikkels zou een kind niet of moeizaam te monitoren kunnen hebben gemaakt, waardoor het gedrag van een kind ook niet zomaar gereguleerd kon worden. Het pathologiseren van het niet reageren op prikkels kon dus als onderliggende sociale norm het reguleren en monitoren van de gevoelens van een individu hebben. Door dit te pathologiseren konden kinderen die dit gedrag vertoonden geselecteerd worden en alsnog gemonitord worden door extra aandacht aan surveillance en zo nodig correctie te besteden.

Vervolgens was er de gedragsfactor “emotionele verwarring”.¹⁴ De constructeurs doelden hiermee op de drempelwaarde met betrekking tot emotioneel reageren, in hoeverre kinderen emotionele uitbarstingen hadden en zich hypergevoelig toonden. Hieronder vielen onder andere observatiepunt 4 “Is kinderlijk en ongecontroleerd kwaad”, observatiepunt 12 “Is angstig of verward als andere kinderen in zijn spel tussenkomen of iets nemen dat van hem is” en observatiepunt 34 “Heeft vlug huil- of woedeaanvallen”. Onderliggend aan deze gedragsfactor en observatiepunten kon liggen dat de schoolprestaties van een kind achteruit gingen wanneer hij weinig controle over schoolsituaties ervoer. Wanneer er sprake zou zijn geweest van emotionele verwarring kon een kind het gevoel hebben geen controle te hebben, bijvoorbeeld door ongecontroleerd kwaad te zijn en bang te zijn dat anderen iets van hem zouden afnemen. De schoolprestaties van een kind zouden zijn gedaald door het gevoel van controle verlies.

Hierop volgde de gedragsfactor “behoefte aan contact met volwassenen”, waarmee werd bedoeld op de emotionele behoefte aan en de frequentie van contact met volwassenen, waarbij de constructeurs aangaven in de handleiding dat dit als enige gedragsfactor in overdaad en in een tekort als pathologisch werd beschouwd.¹⁵ Observatiepunten die hieronder vielen waren onder andere observatiepunt 1 “Neemt contact op met vreemden die op bezoek komen (geeft hand, raakt hen aan, spreekt ertegen)” en observatiepunt 9 “Zoekt volwassenen op om aandacht te krijgen”. Als deze gedragsfactor in een overdaad naar voren was gekomen, zou dit gelinkt kunnen worden aan een gebrek aan zelfstandigheid van het kind. Zelfstandigheid stond hoog in het vaandel in de twintigste eeuw, gezien de ene na de andere emancipatiegolf elkaar opvolgde en zelfstandigheid onmisbaar was met betrekking tot emancipatie. Als deze gedragsfactor in tekort aanwezig was bij het kind zou dit gelinkt kunnen worden aan verlegenheid, iets dat veelal gepathologiseerd was in de maatschappij gezien het voor sociale ongemakkelijkheid kon zorgen en op die manier niet voldeed aan de sociale norm.

Vervolgens was er de gedragsfactor “angst- en schrikideeën”, waarmee de constructeurs van de test doelden op logischerwijs de aanwezigheid van angst- en schrikideeën bij het kind.¹⁶ Observatiepunten waarmee de constructeur deze gedragsfactor poogden te meten waren onder andere observatiepunt 8 “Is erg met zijn gezondheid bezig (klaagt over hoofdpijn, vraagt om naar de dokter te gaan, vraagt

¹⁴Ibidem p. 29

¹⁵Ibidem p. 29

¹⁶ADNG B086 Verriest, M. & Vanderbeke, G. (1983). De devereuxschaal voor Observatie van Pathologisch Gedrag. p. 29

medicamenten, zegt dat hij ziek is)", observatiepunt 24 "Vertoont onredelijke angsten" en observatiepunt 50 "geobsedeerd door bepaalde gedachten of praat er veel over". Kinderen die veelal geruststelling nodig hadden en onredelijke angsten vertoonden, konden een groepsklimaat ontregelen (van der Steen & Verhulst, 2009). De sociale norm om een harmonieuze groep te onderhouden zou in gevaar zijn gekomen door de overmatige uiting van angsten. De gedachten van het kind leken aan de hand van de observatiepunten op dwanggedachten die in de maatschappij gepathologiseerd werden als dwangstoornis (dwang de Haan, 2020).

Ook was er de gedragsfactor "ideeënvluucht".¹⁷ Hiermee bedoelden de constructeurs de mate van impulsiviteit en primaire gedachtegang van het kind. Hieronder vielen onder andere observatiepunt 25 "Vertelt fantastische verhalen en doet alsof ze echt zijn" en observatiepunt 31 "Is vlug opgewonden, zelfs zonder reden". De onderliggende norm van deze gedragsfactor en observatiepunten kwam overeen met die van de gedragsfactor "gebrek aan zelfcontrole".¹⁸ De constructeurs doelden met deze gedragsfactor op de vaardigheden van een kind om zichzelf in toom te houden en eisen te aanvaarden. Hieronder vielen onder andere observatiepunt 2 "Biedt weerstand; weigert te doen wat gevraagd wordt; staat negatief tegenover alles" en observatiepunt 19 "Blijft aandringen om iets te krijgen (pruilen, vragen, eisen). Deze gedragsfactoren en bijbehorende observatiepunten zouden als onderliggende sociale norm het vermogen tot zelfbeheersing kunnen hebben gehad. Een kind dat vlug opgewonden raakte of bleef aandringen om zijn of haar zin te krijgen, ontbrak het aan beheersing om zichzelf in bedwang te houden en zich niet zo te gedragen. Zelfbeheersing werd veelal gelinkt aan beschaving en had om die reden maatschappelijk belang, omdat het bijdroeg aan ontzien van een beschaving.

Hierop volgde de gedragsfactor "sociale agressie", waarmee de constructeurs bedoelden in hoeverre er sprake was van agressief gekleurde relaties met leeftijdsgenoten.¹⁹ Hieronder vielen onder andere observatiepunt 11 "Stompt, bijt, krabt, valt aan of doet andere kinderen pijn in vrije spelsituaties" en observatiepunt 18 "Speelt baas over andere kinderen". Deze gedragsfactor en observatiepunten waren te linken aan de zojuist genoemde norm zelfbeheersing, maar ook aan de norm om de sociale cohesie in de groep waar te borgen. Kinderen die zich agressief gedragen zorgden voor een onveilig groepsklimaat en gebrek aan cohesie.

Tot slot was er de gedragsfactor "onethisch gedrag", waarmee de constructeurs doelden op het ontbreken van een geïnternaliseerd normensysteem bij het kind.²⁰ Hieronder vielen onder andere observatiepunt 17 "Ligt welbewust" en observatiepunt 32 "Geeft de schuld aan anderen als hij iets misdien heeft". Bij deze gedragsfactor werd dus vanuit het testmateriaal uitgegaan van een geïnternaliseerd normensysteem. Het willen weten of een kind beschikte over een zogenoemd

¹⁷ADNG B086 Verriest, M. & Vanderbeke, G. (1983). De devereuxschaal voor Observatie van Pathologisch Gedrag. p. 29

¹⁸Ibidem p. 29

¹⁹Ibidem p. 29

²⁰Ibidem p. 29

geïnternaliseerd normensysteem, zou als onderliggende sociale norm kunnen hebben dat de orde van de maatschappij niet zou worden verstoord door wangedrag. Een kind dat geen geïnternaliseerd normensysteem had, zou minder vertrouwd kunnen worden in het zich gedragen volgens de norm en zo makkelijker gedrag kunnen vertonen dat tegen de wet ingaat.

Het gedrag van kinderen werd met het gebruik van de DOPG dus geclassificeerd en gepathologiseerd op basis van onderliggende sociale normen en waarden. Zo kwam de waarde aan het leveren van een bijdrage aan de maatschappij en productief zijn, het bevorderen en bewaren van harmonie en sociale cohesie, het terugdringen en voorkomen van (infectie)ziekten en bevorderen van het welzijn onder inwoners naar voren. Daarnaast was de norm om te beschikken over zelfbeheersing, het niet ontregelen van de groep en het opvolgen van wetten en regels onderliggend aan een aantal gedragsfactoren. Een kind dat geen pathologisch gedrag vertoonde wist zich dus te gedragen naar de gedragsfactoren.

Conclusie

De Devereuxschaal voor Observatie van Pathologisch gedrag was een observatielijst geïntroduceerd in 1983 door het Psycho-Medisch-Sociaal-Centrum in Mechelen om het gedrag van kinderen te categoriseren als wel of niet pathologisch. De resultaten van de test konden gebruikt worden om een bijdrage te leveren aan het al dan niet verwijzen van kinderen naar het speciaal onderwijs.

De introductie van de DOPG was onlosmakelijk verbonden aan maatschappelijke ontwikkelingen, onderliggende machtsstructuren en sociale normen en waarden. Zo heeft het speciaal onderwijs vlak na de Tweede Wereldoorlog een enorme groei doorgemaakt, maar was dit destijds met name was ingericht op de onderwijsbehoefte van kinderen met leerproblemen. Rond de jaren 80 werden gedragsproblemen in toenemende mate een reden voor leerlingen om naar het speciaal onderwijs te worden verwezen en ontstond de vraag naar een instrument dat eenvoudig gedragsproblemen kon onderkennen op school. De introductie van de DOPG paste binnen de historische context van deze maatschappelijke ontwikkelingen, omdat de DOPG zich precies leende voor het doel om gedragsproblemen te onderkennen op school.

Ondanks de strikte procedures, het kwantificeren van gedrag en de nadruk op objectiviteit, kon de test niet volledig los gezien worden van de interpretaties en oordelen van de observator. De persoonlijke normen en waarden van de observator speelden namelijk een cruciale rol bij de beoordeling van gedragingen. De testmaterialen probeerden objectiviteit te waarborgen door, naar eigen zeggen, scherp afgebakende gedragsuitingen te definiëren en door te stellen dat observaties zonder overleg met anderen moesten worden uitgevoerd. Toch was de subjectieve invloed onvermijdelijk, aangezien leraren de gedragingen van kinderen moesten beoordelen binnen de door hen gecreëerde context van het klaslokaal en de eigen normen en waarden van de leerkracht. Bovendien kon het geobserveerde gedrag beïnvloed worden door de aanwezigheid van andere kinderen en door het besef van het kind dat het geobserveerd werd, wat de zogenaamde "natuurlijke levensomstandigheden" in twijfel trekt.

Daarnaast reproduceerde de test bestaande normen en waarden, door gedragsfactoren en observatiepunten te ontwikkelen op basis van deze bestaande normen en waarden, zonder verder wetenschappelijke onderzoek ter onderbouwing hiervan. Er werd objectiviteit geclaimd terwijl normatieve scores werden gebruikt die op bestaande sociale constructies gebaseerd waren.

De test analyseerde gedragsfactoren zoals: afleidbaarheid, emotioneel isolement, sociaal isolement, gebrekkige coördinatie en lichaamstonus, vuil en slordig eten, niet reageren op prikkels, emotionele verwarring, behoefte aan contact met volwassenen, angst- en schrikideeën, ideeënvluucht, gebrek aan zelfcontrole, sociale agressie en onethisch gedrag. De gedragsfactoren weerspiegelden onderliggende sociale normen en waarden, zoals het belang van concentratie, sociale cohesie, lichamelijke gezondheid, hygiëne, monitoring van emotionele pijn, zelfstandigheid, zelfbeheersing en het opvolgen van maatschappelijke regels. De normen benadrukten productiviteit, bijdrage aan de maatschappij, het bevorderen van harmonie, en het voorkomen van ziektes. Een kind werd als normaal beschouwd als het

zich volgens deze normen gedroeg. De test classificeerde en pathologiseerde kinderlijk gedrag op basis van maatschappelijke normen en waarden, gericht op productiviteit, harmonie, gezondheid en naleving van regels.

De historiografie van testtechnologieën toonde aan dat testpraktijken niet alleen technische instrumenten waren, maar ook diep verweven waren met bredere maatschappelijke, politieke, en sociaaleconomische structuren en dat de ontwikkeling en toepassing van testen, zoals IQ-tests en psychometrische onderzoeken, veelal werden gedreven door de belangen van diverse maatschappelijke actoren, en niet enkel door wetenschappelijke vooruitgang. Net zoals Annette Mülberger beschreef, toont de analyse van de DOPG aan dat een test zowel een meetinstrument als een middel voor sociale controle kon zijn. De DOPG was ontworpen om gedrag objectief te meten, maar fungeerde tegelijkertijd als een disciplinerend instrument dat bestaande normen en waarden reproduceerde bij het ontwikkelen van de observatiepunten. De analyse bevestigt ook Canales en Polenghi's inzichten over de alliantie tussen professionals en instituties. De DOPG werd door leraren gebruikt binnen een schoolcontext, waarbij de machtspositie van leraren werd versterkt met de wetenschappelijke onderbouwing van het testinstrument. Dit weerspiegelt de samenwerking tussen onderwijsprofessionals en de (makers van de) test om kinderen te classificeren. Zoals Martin Lawn opmerkt, toont de analyse van de DOPG hoe testpraktijken verweven zijn met bredere maatschappelijke, economische en politieke structuren. De DOPG speelde een rol in het onderwijs door kinderen te classificeren en hun schoolloopbaan te beïnvloeden, wat gevolgen had voor hun positie in de samenleving. Het politieke karakter van testen zoals de DOPG lijkt onvermijdelijk vanwege de normatieve basis, de machtsverhoudingen, de institutionele context, de bevestiging en versterking van sociale hiërarchieën, de wetenschappelijke legitimatie en de invloed van verschillende belanghebbenden. Testen functioneren niet alleen als technische instrumenten, maar ook als middelen voor sociale controle, regulering en beleidsimplementatie binnen de bredere maatschappelijke context. Het testmateriaal benadrukte de schijnbare objectiviteit van de DOPG, maar de analyse laat zien dat interpretatie door de observator onvermijdelijk is. Dit sluit aan bij Derksen's argument dat testen, ondanks hun bedoeling om objectieve resultaten te verkrijgen, ook het gedrag van de geteste personen beïnvloeden en reguleren. Net zoals Sysling en Derksen beschreven, droeg de DOPG bij aan het creëren van nieuwe labels en identiteiten. Door kinderen te beoordelen en te classificeren op basis van hun gedrag, droeg de test bij aan het vormen van hun zelfbeeld en hun plaats in het onderwijssysteem en de maatschappij. De analyse van de DOPG ondersteunt Bakker en Smit's observaties over de toename van diagnoses en de verschuiving naar het zien van storend gedrag als een ziekte.

De analyse van de DOPG levert dus een bijdrage aan de genoemde historiografie van testtechnologieën door de disciplinerende werking van de DOPG weer te geven en de resultaten van eerdere onderzoeken te bekrachtigen en door te benadrukken dat testen niet alleen objectieve waarheden over individuen onthullen, maar ook individuen en maatschappelijke structuren ondersteunen en

beïnvloeden. De analyse benadrukt het belang van een kritische benadering bij het evalueren van de rol en impact van testen in de samenleving door de verborgen machtsdynamieken achter een wetenschappelijk testinstrument te demonstreren. Dit inzicht kan bewustwording onder testmakers en -gebruikers creëren. Voor testmakers kan dit betekenen dat deze bewustwording leidt tot het verminderen van de invloed van sociale normen en waarden op de ontwikkeling van de test en het voorkomen van ruimte voor interpretaties bij afname. Voor testgebruikers kan dit betekenen dat er door deze bewustwording bij het afnemen van testen gewaakt wordt voor interpretatie, aangezien de analyse van de DOPG kenbaar heeft gemaakt welke gevolgen de resultaten van de test kunnen hebben op het geteste individu. Deze bewustwording van testmakers en -gebruikers kan bijdragen aan het vergroten van rechtvaardige praktijken in de testtechnologie.

Het is belangrijk te erkennen dat de analyse van de DOPG is gebaseerd op een zeer beperkte bron, wat de vraag kan oproepen of deze analyse generaliseerbaar is. Echter, het generaliseren van deze analyse is niet het doel van het onderzoek. Een Foucaultiaans onderzoek heeft als doel om kritische vragen te stellen over de vanzelfsprekendheden in de sociale wereld, door te laten zien hoe macht en kennis op subtiële wijze invloed uitoefenen. De analyse van de DOPG is een illustratie van hoe deze elementen tot uiting komen in deze specifieke test als aanvulling op de historiografie van de testtechnologie. Dit onderzoek kan gebruikt worden voor vergelijkende studies, waarin deze en soortgelijke analyses van testinstrumenten naast elkaar gelegd worden om een breder perspectief van testinstrumenten weer te geven. Daarnaast kunnen de inzichten van de analyse van de DOPG worden meegenomen in beleidsvorming rondom gedragsobservatie en testen. Deze analyse van de Devereuxschaal voor Observatie van Pathologisch Gedrag heeft weergegeven hoe de samenhang tussen kennis en macht en sociale normen en waarden verweven zijn in het classificeren en pathologiseren van gedrag aan de hand van dit testinstrument.

Literatuur

Bakker, N. (2015) Identifying the 'subnormal' child in an age of expansion of special education and child science in the Netherlands (c.1945–1965), *History of Education*, 44:4, 460-479, DOI:

10.1080/0046760X.2015.1037363

Bakker, N. (2016). *Kwetsbare Kinderen*. Koninklijke van Gorcum.

Canales, A. & Polenghi, S. (2019). Classifying Children: a historical perspective on testing and measurement.

Paedagogica Historica, 55:3, 343-352. DOI:10.1080/00309230.2019.1611890

Canguilhem, G. (1966). *The normal and the pathological* (C. R. Fawcett & R. S. Cohen, Trans.). Zone Books.

Cubberley, E. P. (1916). *Public School Administration*.

Das-Smaal, E. A., de Leeuw, L., & Orlebeke, J. F. (1987). Is er iets mis met de aandacht van het schoolkind? *Pedagogische studiën*, 64.

Derksen, M. (2001). *Discipline, subjectivity and personality: an analysis of the manuals of four psychological tests*. *History of the Human Sciences*. Vol. 14 No. 1. (p. 25-47). SAGE Publications.

Dollevoet, T., Stralen, van T., Top, van den H. (2000). *Op eigen kracht...? Afhankelijkheid en speciale onderwijszorg*.

Drenth, A. (2022). *De ontdekking van het speciale kind. Over de negentiende-eeuwse Idiotenschool van dominee Van Koetsveld*. Amsterdam: Amsterdam University Press ISBN 9789463724586, P. 240.

Drenth, P., & Sijtsma, K. (2005). *Testtheorie: Inleiding in de theorie van de psychologische test en zijn toepassingen*. Bohn Stafleu van Loghum.

Foucault, M. (2013). *Naissance de la biopolitique: cours au Collège de France (1978-1979)*. Boom, Amsterdam (vertaalde versie door Jeanne Holiershoek, origineel gepubliceerd in 1978-1979).

Foucault, M. (1975). *Surveiller et punir: Naissance de la prison* (in French). Paris: Gallimard.

Foucault, M. (1976). *La Volonté de Savoir*. Paris: Gallimard.

Houwaart, E.S. (2018). Public health: gezondheid en burgerschap. In: Hillen, H., Houwaart, E., Huisman, F. (eds) *Medische geschiedenis*. Bohn Stafleu van Loghum, Houten. https://doi.org/10.1007/978-90-368-2169-8_15

Latour, B. (1999). *Pandora's hope: essays on the reality of science studies*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press. p. 304.

Lawn, M. (2020). Learning to be Tested: Teachers and Pupils in Systems in the 1920s-1930s

Lawner, L. & Nale, J. (2014). *The Cambridge Foucault Lexicon*. Cambridge University Press.

Lehnen, P. B. (1983). *Sociale zekerheid en emancipatie*. Geraadpleegd op 26 mei 2024 van Admin+Y__staff_ubg_OJS_Tijdschriften_BenM_BenM_1983_1983_10_01_Sociale_zekerheid_en_emancipatie

Müllberger, A. (2020). Biographies of a Scientific Subject. *Oxford Research Encyclopedias*. [10.1093/acrefore/9780190236557.013.694](https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190236557.013.694)

Osgood, R. L. (2007). *The History of Special Education: A Struggle for Equality in American Public Schools*.

Saunders, M., Lewis, P. & Thornhill, A. (2015). *Methoden en technieken van onderzoek* (zevende editie). Amsterdam: Pearson Benelux.

Schrag, Zachary M. (2021). *The Princeton Guide to Historical Research*, Princeton University Press. <https://doi.org/10.2307/j.ctv1pdrrc9.3>

Schunk, D. H. & Zimmerman, B. J. (2003). *Educational Psychology: A Century of Contributions*.

Sismondo, S. (2010). *An Introduction to Science and Technology Studies*. 2^e editie. Wiley-Blackwell.

Smeets, E. (2007). *Speciaal of apart*. Geraadpleegd op 14 juni 2024 van <https://repository.ubn.ru.nl/bitstream/handle/2066/211456/rapport-r1732.pdf>

Smit, M. (2023). Van storend gedrag tot stoornis: De (bio)medicalisering van gedragsproblemen van Nederlandse kinderen en jongeren 1950-1990. [Thesis fully internal (DIV), University of Groningen]. University of Groningen. <https://doi.org/10.33612/diss.837310644>